

adását? Mi legyen a hungarikabibliográfiák sorsa?

Ezek a kérdések nem tartoznak ugyan dolgozatom témájához, de éppen a nemzeti bibliográfiák széleskörű áttekintése, ezen belül a patriotikafeldolgozások elemzése, valamint saját gyarapító és feldolgozó tevékenységünk napi figyelemmel kísérése, szervezése, ésszerűsítése késztetnek arra, hogy a feltett, egyáltalán nem költői kérdésekre válaszoljunk is.

Az 1989-es év végével lezárult két kurrens hungarikabibliográfiát tartalmilag, formailag, szerkezetileg megújítva, a feldolgozási folyamatokat nagymértékben ésszerűsítve újra meg kell jelentetni. Szeretném, ha ezek az újra induló bibliográfiák magukon viselnék a Magyar Nemzeti Bibliográfia közös címet, minthogy a kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszerébe tartoznak.

Az OSZK tervezett integrált számítógépes könyvtári rendszere – a NEKTÁR – lehetőségeit ki kell használni arra, hogy a gyarapítási deziderátumoktól a beérkezett dokumentumok teljes feldolgozásáig ne történjen párhuzamos adatbevitel, de a tételek több célra is felhasználhatók legyenek. Azaz az OSZK-ba kerülő külföldi hungarikumok feldolgozásának eredményei közvetlenül épülhessenek be az azokat feltáró bibliográfiákba.

Végül szeretnék ismertetni Önökkel egy tervet, amelyet, ha sikerül megvalósítani, remélhető, hogy részben megoldódik az egyik legsúlyosabb gondunk, nevezetesen az, hogy miből, milyen anyagi eszközökből tarthatók fenn a hungarikabibliográfiák és szolgáltatások.

Az 1988-ban megalakult és feladataiban megerősített hungarika dokumentációs osztály meghatározott költségvetési kerettel, jobban mondva bérkerettel rendelkezik. Ez az összeg csak az állandó munkatársak és néhány szerződéses munkatárs fizetésére elegendő. Az osztály alapvető feladatait eddig is csak úgy volt képes ellátni, hogy különböző támogatásokból, pályázatok vállalásával szerzett összegekből foglalkoztatta külső, főként anyaggyűjtő, feltáró munkatársait. Ezek a zsebek – sajnos pénzeszsákokról nem beszélhetünk – 1990 végére kiürülnek. Nem látok más lehetőséget e műhely tevékenységének fenntartására, mint támogatók felkutatását, akiknek segítségével „Hungarika Alapítványt” lenne kívánatos életre hívni. Remélve, hogy nem csak hírünk, hanem híveink is vannak a világban, akik fontosnak tartják a hungarikainformáció és bibliográfiák létét, meg kívánjuk tenni a kezdő lépéseket egy erre a célra felállítandó alapítvány létrehozására. Ha sikerül, úgy gondolom, a munka folytatásának gyümölcsét mindazon hazai és külföldi kutatók, szakemberek élvezni fogják, akiknek elengedhetetlenül szükségük van a minél teljesebb, gyorsabban hozzáférhető külföldön megjelent hungarikairodalomra.

Ha mind Önök, mind szakmai vezetőink megerősítik törekvéseinket, amelyek megfogalmazásához a kurrens nemzeti bibliográfiáról, s ezen belül a patriotikabibliográfiákról szerzett ismereteink is hozzájárulhatnak, akkor képesek leszünk kiteljesíteni a *Haraszthy Gyulától* ránk hagyott örökséget.

Berke Barnabásné

A hungarikabibliográfiák jövője

Miközben a hungarikabibliográfiák perspektíváit szeretnénk felvázolni, megalapozásképpen szükséges szót ejtenünk az előzményekről is. A külföldi hungarikumok tudatos bibliografizálásának tradíciói a múlt század nagy vállalkozásai óta követhetők nyomon. Közismert *Szabó Károly*, *Petrik Géza*, *Kubinyi Ágoston*, *Apponyi Sándor*, *Ballagi Aladár*, *Gragger Róbert* (etc) példaként említhető vállalkozása. Ők azonban elsősorban retrospektív regisztrációt végeztek. Az első rendszeres, folyamatos és dokumentumtípus -, valamint hungarikumkategóriák szempontjából teljes-

ségre törekvő kurrens vállalkozás az a két hungarikabibliográfia volt, amely az 1970-es évek elején jött létre *Szentmihályi János* és *Haraszthy Gyula* ösztönzésére, s amely 1989-ig látta el a külföldi hungarikumok kurrens regisztrálását. Az említett két bibliográfia a *Hungarika Irodalmi Szemle* (1977-) és a *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok* (1977-), illetve elődei (*Hungarika Külföldi Folyóiratszemle* (1971-) és a *Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertórium*a (1972-). A két bibliográfia *Szentmihályi János* majd *Szerb Judit* és *Orvos Mária* szerkesztésében jelent meg.

Volumenét tekintve a feladat hatalmas, a teljességre törekvés sem a múltban nem volt reális, sem a jövőben nem lesz az. Csak prioritások felállításával lehetséges egy viszonylagosan átfogó megoldás. A számítógépes technika megjelenésével egy évtizede megindult a kísérlet a külföldi hungarikumok regisztrálásának modernizálására, és egy korszerű számítógépre alapozott információs szolgáltatás kialakítására. Ez a törekvés számos kérdést vetett fel a bibliográfia jövőjét illetően. Vitássá vált a kétféle szolgáltatás egymáshoz való viszonya, és felmerült a bibliográfiák létjogosultságának kérdése. A feltételek és technikai lehetőségek világosabb körvonalazódása, a nemzeti könyvtár számítógépes fejlesztésének felgyorsulása a 80-as évek közepétől lehetővé tett egy másfajta megközelítést, a bibliográfiai regisztráció és az információs funkciók integrálását és egy *integrált számítógépes rendszer* kialakítását. Így elsődleges céljá válhatott egy olyan *bibliográfiai adatbázis* létrehozása, amely egyformán megfelel az *online* rendszerű *információs szolgáltatás*, és a *nemzetközi előírásokat követő bibliográfiai rendszer* követelményeinek. A számítógépes lehetőségeket az IBM kompatibilis PC és a MICRO-ISIS adatbázis kezelőrendszer, a bibliográfiai leírás követelményeit az ISBD analitikus szabványtervezet, a további igényeket a tervezett szolgáltatások rendszere, valamint az OSZK fejlesztési irányai határozták meg.

A fenti követelményeknek megfelelő számítógépes rendszer *Horváth Ádám* fejlesztő munkájának eredményeként 1989-ben elkészült. 1990 a kísérleti üzemeltetés és az adatbázis feltöltésének éve volt. Ma, 1990 novemberében, az OSZK hungarika dokumentációs osztályán létrehozott adatbázis csaknem 6000 tételet tartalmaz.

A hungarika adatbázis ismérvei

Mik tehát az adatbázis ismérvei, amelyek alapvetően meghatározzák a *hungarikabibliográfia jövőjét*?

Az adatbázis szerkezete. Az adatbázis két, egymást *részben átfedő adatállományból*, az információs, valamint a bibliográfiai célokat szolgáló adatállományból épül fel. Az adatállomány jelentős része közös célt szolgál (egyébként ez indokolja az integráció folyamatát). Az adatállománynak emellett van olyan tartománya, amely kizárólag az információ számára, és

van olyan tartománya, amely kizárólag a bibliográfia számára hasznosul.

Az adatbázis forrásai. Az adatbázis forrását jelenleg a külföldi magyar és idegen nyelvű *időszaki kiadványok* adják elsősorban. Felmérésünk szerint a potenciális források köre 2000 időszaki kiadvány. Mivel feladatunk elsősorban a kutatás igényeinek ellátása és mivel volumenét tekintve a feladat egésze meghaladja lehetőségeinket, a napilapokat általában (néhány indokolt kivételtől eltekintve) nem, vagy csak kivételes esetekben soroltuk be a rendszeresen figyelt forrásaink közé. Anyagi lehetőségeinket számba véve 2000 időszaki kiadvány közül kiválasztottuk azt az 500 címet, amelyek megítélésünk szerint a legfontosabb és legszívesebben fogadható forrásoknak tekinthetők a hungarikakutatások szempontjából. Ezek feldolgozását kezdtük meg. *Forrásbázisunkat jelenleg ez az 500 cím képezi, amelynek folyamatos karbantartása, vagyis új címek felvétele, illetve a megszűnt címek, vagy szükség esetén a változó profilú címek kiiktatása, különösen a minket körülvevő változó világban elengedhetetlen.* A források *feldolgozásának módszere* a kiválasztott címek folyamatos és szisztematikusan feltárása. A kutató szempontjából ez a garancia a megbízható bibliográfiai és információs szolgáltatásra. Ezen a ponton merül fel a kérdés, hogy az adatbázis a meghatározott forrásanyagon túlmenően fogadhat-e és milyen mértékben fogadhat *szórványinformációkat*. Ennek vannak elvi és gyakorlati szempontjai. A gyakorlati szempontok mindenki számára világosak és egyértelműek. Ezek lényegében a rendelkezésre álló anyagi eszközök. Az elvi szempontok már bonyolultabbak. A kutató számára minden plusz információ érték, tehát a szórványinformáció is. A kutató számára azonban az is rendkívül fontos, hogy tisztázódjék, a kapott információ kimerítette-e a forrás minden lehetőségét, vagy csupán jelzi azt, és további kutatásokat kell végezni.

Úgy gondoljuk, a szórványinformáció fogadása megfelelő szabályozás esetében növeli az adatbázis, és így a belőle előállítandó produktum információs értékét, ezért szervezetten törekszünk más információs szolgáltatások (pl. közgazdasági információ) „lefölözésére” és nemzetközi együttműködés kiépítésével szórványinformációk fogadására (pl. európai hungarológiai központok). Ebben a vonatkozásban az információk minőségéről a kutatót azonban megfelelő módszerrel tájékoztatni kell (pl. a rendszeresen figyelt források jegyzékével). Az

adatbázis *kiegészítő forrása* az önálló monografikus kiadványokról és az analitikus feldolgozásokról az *OSZK feldolgozásából* és a *Központi katalóguson* keresztül érkező jelentések.

Mivel az önálló hungarikumok zöme beérkezik a Széchényi Könyvtár gyűjteményébe, az OSZK számítógépes rendszerének kiépítésével ezek az információk egy sokkal korábbi fázisban, az előrendelések és feldolgozás fázisában átvehetők lesznek.

Az adatbázis tartalma. Dokumentumtípus szerint az adatbázis zömében analitikus tételekből áll, vagyis cikkekből, ismertetésekből, időszaki kiadványokban közzétett hírekből (esetenként jegyzetekben közölt hivatkozások leírásából); kisebb számban önálló dokumentumok tételeiből, vagyis könyvek, zeneművek, hangzó dokumentumok (lemezek), időszaki kiadványok (induló számából) tételeiből áll.

Hungarikumtípus szerint az adatbázis valamennyi külföldi hungarikumtípust tartalmaz, vagyis a nyelvi és a szerzői (személyi/intézményi) és a tartalmi hungarikumokat. *Szakterület szempontjából:* valamennyi tudományterületet gyűjti az alkalmazott tudományok erős szelekciójával.

Az adatbázis szolgáltatási rendszere. Mint említettük, az adatbázis szolgáltatásainak rendszere kettős célt szolgál. A Széchényi Könyvtár központi számítógépes rendszerének fejlettsége és a felhasználói közeg felkészültségének üteme szerint az adatbázisra alapozott szolgáltatások rendszere előreláthatólag két fázisban tervezhető. Az *első fázis* a jelenlegi feltételek között kialakítható szolgáltatási rendszer, a *második fázis* feltételei akkor alakulnak ki, amikor az OSZK központi számítógépére az adatbázis áttelepíthető lesz, és mind az OSZK-n belül, mind pedig az OSZK-n kívül közvetlen kapcsolat teremthető. Ez az állapot az OSZK-ban 2-3 év múlva várható.

Vegyük tehát sorra a szolgáltatások lehetőségeit a megfelelő periódusokban. *Információs szolgáltatások:* a hungarikumok köréből a tartalmi hungarikumokat, tehát a magyar és idegen nyelvű, magyar vonatkozású közleményeket; a *dokumentumtípusok* köréből a cikkeket, ismertetéseket (könyv, zenemű, lemez, cikk), híreket, alkalmilag bibliográfiai hivatkozásokat veszi át. Tehát tartalmi szempontból aktuális információkat közvetítő tájékoztató szolgáltatás, amely elsősorban a társadalomtudományok köréből, illetve egyéb területekről a tudománytörténeti anyagot válogatja. Éppen

ezért az információs tételeknél a tartalmi feltárás módszere a hagyományos bibliográfiai eszközökénél részletesebb. A tartalmi feltárást deskriptorok, az Egyetemes Tizedes Osztályozás és rövid tartalmi kivonatok együttesen segítik.

Az első fázisban a negyedéves *kurrens* hungarikaszolgáltatás szerepét azok az információs szolgáltatások töltik be, amelyek kiadvány + információs cédulák (ill. mikrolapok), valamint floppy formájában szerezhetők be. Ezek teljes és főtémákra bontott formában egyaránt előfizethetők.

A második fázisban a szolgáltatás terjesztése csupán gépi adathordozón (floppy) történik, vagy online férhető hozzá. A kiadványi forma megszűnik, illetve igény szerint az index fenntartható. A szolgáltatás teljes, főtémák szerinti, saját profil, ad hoc és retrospektív keresés formájában használható.

A bibliográfiai szolgáltatások a hungarikumok köréből: felveszi valamennyit (nyelvi, szerzői, tartalmi), *de* a tartalmi hungarikumok köréből nem veszi át a híreket, az informatív értékű, *de* a bibliográfiai lejegyzés szempontjából küszöb alatti közleményeket. A *dokumentumtípusok köréből* valamennyit (cikk, tanulmány, ismertetés, könyv, zenemű, hangzó dokumentumok, időszaki kiadványok) felveszi.

A fejlesztés első fázisában a bibliográfiát éves bibliográfiaként ágazatonként tervezzük megjelentetni. A magyar nemzeti bibliográfia szerkezetébe beillesztve a könyvek (és ismertetések) bibliográfiájaként, illetve a cikkek és egyéb analitikus leírások repertóriumaként.

A fejlesztés második fázisában a könyvbibliográfia analitikusan előállított kumulációinak bevezetését tervezzük, országonként, illetve

regionális bontásban (pl. Csehszlovákia, könyvek), amely csatlakozik az eddigi, *Orvos Mária* szerkesztésében megjelent ciklusbibliográfiához, s megújítja azt a hagyományt folytatja.

Távlatilag tervezhető a teljes bibliográfiai rendszer kifejlesztése, amely valamennyi hungarikum és dokumentumtípus feldolgozását felöleli *éves szinten*, dokumentumtípus szerinti bontásban, *kumulációs szinten* az önálló dokumentumokat országonként, illetve régiókként, a magyar és idegen nyelvű anyagot összefogla-

ló kötetekben. A további elgondolásokat feltétlenül meghatározza a határon túli magyarság saját bibliográfiai programja és a bontakozó európai hungarológiai információs hálózat igényei. Ezek a perspektívák megkívánják a külföldi hungarikumok 1970-es években felállított prioritási sorrendjének (nyelvi, személyi, tartalmi) újraértékelését és előtérbe helyezik a tartalom és a teljességre törekvő áttekintés kérdését.

Kovács Ilona

Beszámoló a bibliográfiai bizottság munkájáról (1973–1990)

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének bibliográfiai bizottságában viselt titkári tisztemmel járó kötelességem beszámolni Önöknek eddigi munkánkról. Abban, hogy nem csak a legutolsó tisztújítás óta eltelt időszakról szólok, része van annak a felismerésnek, hogy jelen összetételében – a hagyományos szervezeti keretek között – a bibliográfiai bizottság alighanem utoljára ülészik. A jövőben lehetőség nyílik arra, hogy e tevékenység megújított módon, s remélhetően kedvezőbb szervezeti formában folytatódjék.

Mielőtt lezárulna múltunk egy fontos szakasza, kérem engedjék meg, hogy felidézzem – idestova két évtized távlatából – a megalakulás előzményeit, körülményeit: az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején a könyvtáros szakmán belül a bibliográfiai munkát hivatásának tekintő kollégák egy szűkebb csoportja megtalálta helyét, szervezeti kereteit a Magyar Könyvtárosok Egyesületében. A szakma magára találásának, az eredmények és lehetőségek felmérésének, a célok és feladatok megfogalmazásának, vállalásának meggyőző példáját adta már 1961-ben a gödöllői bibliográfiai konferencia. És adott valami mást is, amiről eddig nem beszéltünk: a megbecsülésnek és a társadalmi hasznosságnak a tudatát. Így és ezzel segítette a bibliográfusokat önbecsülésük visszanyeréséhez.

Ebben a körben nem kell példákkal illusztrálnom, hogy hány kiváló tudós elrhe – alkotó-

ereje teljében, pályaszélre szorítva – éppen a bibliográfiai munkában találta meg a tudományos tevékenység egyetlen lehetséges módját. Nagyra hivatottakból lettek pályatársaink, akik a nehéz években szerényen meghúzódva valamelyik könyvtár vagy tudományos intézet viszonylagos védettségében, kiváló felkészültségükkel bibliográfiai alapművek létrehozásán fáradoztak. Munkájuk eredménye: maradandó becű bibliográfiák sora mellett *emberi tartásuk példája*. Az értékek számontartása, a megbecsülés kifejezésének szándéka, a bibliográfia legavatottabb szakértőinek és a bibliográfiai munkával foglalkozók szélesebb körének szakmai közösséggé szervezése adta az indítékot a bibliográfiai bizottság létrehozásához. *Fügedi Péterné* kezdeményezésére és szorgalmazására *Csűry István* vette kezébe az ügyet, akinek – mivel emberileg is, szakmailag is kiemelkedő személyiség volt – sikerült összehoznia a bizottságban szakmánk legjobbait. A tagságra felkérték és az önként jelentkezők együtt hozták létre a bibliográfiai bizottságot. Kis létszámú, de imponáló együttes tartotta meg alakuló ülését 1973. november 20-án, 17 évvel ezelőtt. Engedtessek meg nekem, hogy felsoroljam azoknak a bibliográfusoknak a nevét, akik alapító tagjai voltak bizottságunknak: *Balázsné Veredy Katalin, Bényei Miklós, Bereczky László, Borbély Károlyné, Borsa Gedeon, Csűry István, Dienes Gedeonné, Dörnyei Sándor, Frey Tamásné, Fügedi Péterné, Gáspár Mihály,*